

УДК 94(477) «16/17»

Віталій Щербак

ЛІКВІДАЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ РАННЬОНОВОГО ЧАСУ

У статті розкриваються методи російської імперської влади з ліквідації Гетьманщини в другій половині XVIII ст. Увага акцентується на логістиці обґрунтування централізаторської політики самодержавства та втіленні її в життя президентом Другої Малоросійської колегії, графом Петром Румянцевим.

Ключові слова: Українська держава, Кирило Розумовський, Російська імперія, Друга Малоросійська колегія, Петро Румянцев.

Тривалий час на політичній карті ранньомодерної Європи існувала держава із офіційною назвою «Військо Запорозьке». Водночас посилення російського впливу у XVIII ст. зумовило її трансформацію у визначений імперською владою термін – «Малоросія». Процес ліквідації Гетьманщини тривав не одне десятиліття через її масштаби та постійну потребу Росії у козацькому війську для проведення експансіоністської політики на Північному Причорномор'ї та Приазов'ї.

Проблематика занепаду Української держави ранньонОВОГО часу вже ставали предметом наукових студій. У народницькій історіографії основна увага приділялася соціальним аспектам, зокрема, О. Лазаревський та В. Мякотін [10; 13] проаналізували закріпачення лівобережного селянства. Перетворення козацької старшини в російське дворянство детально висвітлене Д. Міллером [12]. З'ясування ролі президента Другої Малоросійської колегії, графа П. Румянцева у політичних подіях тогочасної України займався Г. Максимович [11]. Ліквідація Гетьманщини радянськими істориками здебільшого ігнорувалася. Лише у праці О. Путра досліджено зміни в соціально-економічному розвитку та адміністративно-військовому устрої Лівобережної України, як одного із регіонів Російської держави другої половини XVIII ст. [16]. Знищення інститутів та соціальної структури Гетьманщини в імперській системі стали предметом наукової розвідки канадського історика З. Когута [8]. Ці ж питання знайшли розвиток у роботі вітчизняного дослідника О. Струкевича [18]. Водночас, поза увагою залишилося з'ясування логістики обґрунтування централізаторської політики імперської влади під час ліквідації Української держави у другій половині XVIII ст., що і є основним завданням цієї статті.

Відновлення інституту гетьманства в Україні 1750 р. за правління Єлизавети Петрівни (1741–1761 рр.) стало результатом зусиль козацької старшини, яка скористалася морганатичним шлюбом імператриці з українцем Олексієм Розумовським. Проте, звільнення генеральної старшини від втручання в управлінські справи Гетьманщини російських урядовців, мало компенсуватися наявністю на найвищій посаді наближеної до Єлизавети людини, яка б забезпечила ефективний імперський контроль над козацькою Україною.

Упродовж наступних років російський канцлер Олексій Бестужев-Рюмін, водночас і президент колегії закордонних справ, у віданні якої перебувала й Україна, здійснив ряд кроків щодо ліквідації її автономного устрою. Зважаючи на тривалу відсутність гетьмана Кирила Розумовського у Глухові, він постійно скеровував туди російських радників для кореляції урядової політики. З 1754 р. гетьману заборонено самостійно призначати полковників, а лише добирати кандидатів на ці посади. А через два роки українські справи передавалися у відання Сенату, що значно понизило політичний статус Гетьманщини. Під особливо суворою нагляд поставлено фінанси та податкову систему. Згодом з-під юрисдикції гетьмана вилучено й Київ з аналогічним підпорядкуванням. Колегія закордонних справ зобов'язала гетьманську адміністрацію щомісячно звітувати про прибутки і видатки. При цьому елизаветинський режим нехтував будь-якими політичними ініціативами українського уряду, зокрема й прохання дозволити встановлення дипломатичних відносин з європейськими дворами. Тобто, за правління Єлизавети Петрівни, попри відновлення інституту гетьманства, продовжував утверджуватися імперський курс, на остаточну ліквідацію української автономії.

Передбачаючи можливі наслідки централізаторської російської політики щодо України, гетьман К. Розумовський на початку 60-х рр. XVIII ст. зробив спробу зміцнення центральних і місцевих органів управління шляхом реформування адміністративного устрою та судочинства. Значну увагу він приділяв й економічним проблемам, зокрема впорядкуванню розвитку промислів

та торгівлі. Однак реалізація багатьох проектів загальмувалася у зв'язку із входженням на російський престол 1762 р. імператриці Катерини II.

Будучи учасником дворцового перевороту, К. Розумовський вже через рік, через суперечності з царськими фаворитами, змушений був залишити Петербург і виїхати в Україну. Під впливом козацької старшини на раді в Глухові 1763 р. у традиційний спосіб була сформульована чолобитна на ім'я імператриці під назвою «Прошение малороссийского шляхетства и старшин, вместе с гетманом, о возстановлении разных старинных прав Малороссии» [15, с. 317–346]. У якій представлено бачення української еліти майбутнього Гетьманщини, водночас продемонстровано рівень її політичної культури. Зокрема, наголошувалося на традиції поновлення і підтвердження договірних статей з посіданням царського чи гетьманського уряду новим правителем. Фактично «Прошение...» містило пропозицію узаконення міждержавного рівня відносин Росії і України із розширенням політичної автономії останньої та проведення реформ з метою консолідації українського суспільства.

Настрої серед козацької старшини були добре відомі колишньому наставнику К. Розумовського, управителю гетьманських маєтків Г. Теплому. Саме йому приписують авторство документу під назвою «Секретнейшие примечания нынешнего состояния Малороссии», відомого у літературі, переважно через вибіркочну публікацію П. Куліша, як «Записки о неурядках в Малороссии» у другому томі праці «Записки о Южной Руси» [9, с. 169–196]. Юридичну оцінку «Секретнейших примечаний...» одночасно із публікацією повного тексту документу із вступом та 12 пунктами згодом зробив видатний історик права М. Василенко [3, с. 13–54].

Перебуваючи на посаді статс-секретаря Катерини II, Г. Теплов висловив свої погляди протилежні ідеям «Прошення...». Насамперед, наголошувалося на імперській тезі про належність з давніх часів «народу малороссийского» до Росії, нібито підтвержене «руськими и малороссийскими летописцами и многими чужестранными авторами; из чего видеть можно, что Малороссия не только землями своими и самим народом есть издревле Российская, следовательно, В.И.В., яко приемнице Всероссийского престола прежде приступления ее под державу Российскую принадлежащую в подданство» [3, с. 32].

Вагомим «неурядком» в Малоросії, на думку Г. Теплового, була практика козацької старшини підпорядковувати у свою підлеглисть не лише селян, але й рядових козаків, що призводило до суттєвого скорочення їх кількості. За таких обставин зазнавав помітних втрат військовий потенціал Гетьманщини, який широко використовувався Російською імперією у XVIII ст. для проведення експансіоністської політики у Північному Причорномор'ї та Приазов'ї.

Перешкодою для перетворення України у прибуткову провінцію Російської держави Г. Теплов вважав відсутність об'єктивної інформації про неї. Передовсім це стосувалося стягнення податків із селян. Тому чиновник вказував на необхідність проведених нових ревізій, оскільки після часів Першої Малоросійської колегії у них не брали участі російські офіцери. Недовіра царського урядовця до гетьмана і української адміністрації згодом перетворилася в офіційну політику імперії. Крім того, на переконання Г. Теплового, заборона селянських переходів на Лівобережній Україні, тобто фактично покріпачення селян, могло б принести більші прибутки казни імператорського двору.

Значні нарікання з боку Г. Теплового стосувалися наявності в Україні традиційних правових норм, зокрема, Литовського статуту, які суперечили принципу самодержавства і перешкождали імперським властям використовувати її ресурси. Урядовець зазначав, що українське право і судочинство принесли до краю лише експлуатацію та непорозуміння, бюрократичну тяганину і безкінечні апеляції, чим користалася виключно козацька старшина. Г. Теплов наполягав на необхідності обмеження використання Литовського статуту через порушення людських «прав и вольностей». Підставою для такого рішення він називав також випадки самовільних ухвал українських суддів щодо росіян, коли право використовувалося «в свою пользу, противно великороссийских тамо владельцев, яко, по их мнению, иноземцев и заграничных Малороссии» [3, с. 42].

Головні положення доповідної записки Г. Теплового «Секретнейшие примечания...» були повною мірою, інколи у формі прямого повторення, використані Катериною II для проведення імперської політики в Україні. Досить красномовним свідченням цього стали підготовлені її статс-секретарем А. Олсуф'євим і відредаговані власноруч імператрицею таємні настанови графу П. Румянцеву з 20 пунктів при його призначенні на посаду президента Другої Малоросійської колегії і одночасно малоросійського генерал-губернатора. Обґрунтовуючи необхідність імперських уніфікацій, Катерина II відзначила значну територію Гетьманщини, високу густоту населення, родючість ґрунтів та сприятливий клімат: «Известны каждому пространная сей земли обширность, многолюдство живущего в ней народа, великое ее плодородие и по доброте климата различные перед многими империи нашей местами преимущества». Водночас, на її думку, ці переваги не

давали Російській державі належних прибутків у попередній період «...напротив того не менее известно и то, что Россия при всем том весьма малую, а во время последнего гетманского правления почти и никакой пользы и доходов поныне не имела» [14, с. 376].

У вступній частині настанов графу П. Румянцеву Катерина II також критикувала переплетіння військової та цивільної влади, застосування Литовського статуту та користування українцями давніми правами і привілеями, що, на її переконання, вносило безлад у діяльність управлінських структур і гальмувало функціонування судочинства в Україні: «вкоренившиися там многие непорядки, неустройство, несообразимое смешение правления воинского с гражданским, от неясности различных чужих законов и прав происходящие; в суде и расправе бесконечные волокиты и претеснения; самопроизвольное некоторых мнимых привелегий и вольностей узаконение, а настоящих частое и великое зло употребление» [14, с. 376].

Головним опонентом політики імперських властей щодо України Катерина II вбачала козацьку старшину, яка противилася перепису населення російськими чиновниками, долучилася до розкрадання казенних прибутків, а також підбурювала народ «пристрастными и коварными истолкованиями». Як наслідок, імператриця визнавала «сокровенную ненависть» українського народу до російського, яка особливо проявлялася серед козацької еліти. За таких умов генерал-губернатор повинен був здійснювати перетворення «не всегда силою вверенной вам власти, но более многообразными ласковости и снисхождения средствами действовать и оными, смотря по делу, по времени и по человеку, искусно изворачиваться должно. И для того можно сказать, что в таких случаях надобно иметь и волчьи зубы и лисий хвост» [14, с. 382]. П. Румянцеву належало постійно стежити за поведінкою старшин, особливо за підозрілими особами, щоб попередити можливі для імперії загрози. З метою зміцнення своєї влади та утвердження нових порядків, генерал-губернатор мав також ефективно використовувати соціальні суперечності в українському суспільстві.

Катерина II поставила завдання перед П. Румянцевим провести адміністративну реформу в Україні за російським зразком. На цьому шляху обов'язковим кроком мало бути скасування інституту гетьманства: «когда же в Малороссии гетмана не будет, то должно стараться, чтоб век и имя гетманов исчезло не токмо б персона, какая была призведена в оное достоинство» [14, с. 379]. Політична асиміляція Гетьманщини мала завершитися її цілковитою інкорпорацією із перетворенням української політико-адміністративної системи на загальноімперську.

У настановах Катерини II містилися також пропозиції для поповнення імперської скарбниці в дусі просвітницької ідеології. Це стосувалося статистичного дослідження людських та природніх ресурсів краю для стимуляції економічного розвитку, заохочення розвитку торгівлі, в тому числі й зарубіжної. Наголошувалося на необхідності поліпшення стану доріг, розвитку підприємництва, тваринництва, запровадження нових технічних культур, розширення лісних масивів, поліпшення соціальної сфери. Такі заходи мали б згодом довести українцям переваги імперського правління над «неправильними» урядованнями попередньої адміністрації.

Таким чином, вміщена у «Прошении...» політична програма відродження автономії України, викликала різку реакцію у Петербурзі і стала приводом її остаточної ліквідації імперським режимом. Логіка теоретичних положень «Секретнейших примечаний...» Г. Теплова та настанов генерал-губернатору П. Румянцеву була покладена в основу діяльності цього царського чиновника. Згідно з указом Катерини II від 10 листопада 1764 р. проголошувалося скасування гетьманського уряду і запровадження Другої Малоросійської колегії [19, с. 524–525], що знаменувало початок скасування Гетьманщини.

Для забезпечення правових засад функціонування Малоросійської колегії її посадовці, серед яких були і українці – генеральний обозний В. Кочубей, генеральний писар В. Туманський, генеральний осавул І. Журавка та генеральний хорунжий Д. Апостол, мали користуватися виключно російськими нормативними документами, поточними наказами та розпорядженнями. Указом від 17 листопада 1764 р. Сенат Російської імперії визначив також обсяг влади президента Малоросійської колегії, як її голови у адміністративних та судових справах, а інших: «яко то в содержании в народе доброго порядку». Тобто практичні функції колегії, порядок прийняття нею рішень, повинні були повністю контролювати ситуацію в краї.

З прибуттям до України у квітні 1765 р. П. Румянцев детально ознайомився із реальним станом справ і підготував меморандум від 18 травня Катерині II із уточненням окремих положень проведення реформ. Так, він пропонував організувати в кожному місті Гетьманщини поліційну службу, корінним чином реорганізувати судочинство, запровадити регулярний поштовий зв'язок, секуляризувати майно Української Церкви, призначити чиновникам грошову оплату замість земельних надань, створити військово-кадетське училище і т. п. [6, с. 9–11]. Схвалені імператрицею окремі пункти разом із наказами відкривали генерал-губернатору широкі можливості для їх реалізації.

Головною передумовою збільшення надходжень до імперської скарбниці було проведення перепису населення в Україні. Офіційною його метою визначалося запровадження кращого і справедливого порядку. Насправді ж граф П. Румянцев мав на меті вирішення багато інших проблем. Румянцевський опис передбачав детальну люстрацію рухомого і нерухомого майна мешканців краю, соціальне становище, професію, прибутки і рівень податків, сімейний стан і т. ін. Створені в кожному з десяти полків спеціальні комісії з місцевих урядовців очолювалися російськими офіцерами. Перепис Гетьманщини тривав упродовж 1765–1769 р. і був перерваний початком російсько-турецької війни [2]. Складно говорити про його завершеність, оскільки значна кількість документальних свідчень не збереглася. Проте, на основі зібраних матеріалів, підготовлено «Генеральний опис Малоросії», у якому наведено відомості щодо понад трьох з половиною тисяч населених пунктів. Цей документ став також підосновою для початку боротьби з селянськими переходами в Гетьманщині та появи в травні 1783 р. указу Катерини II про закріпачення селян.

Малоросійська колегія стала головною адміністративною інституцією, перейнявши функції генеральної військової канцелярії як репрезентанта Української держави нового часу. Уніфікація колегії із відповідними виконавчими органами Російської імперії завершилася всередині 1768 р. Окремі департаменти відповідали за військові, судові та фінансові справи. Яскравим прикладом уніфікації стала реорганізація генерального військового суду. Згідно із розпорядженням Малоросійської колегії від серпня 1767 р. заборонено проводити щорічні вибори до його складу, що фактично означало ліквідацію дієвого управлінського органу Гетьманщини. Натомість запроваджувалося призначення суддів «изо всех здешних чинов», відповідно за їх званнями. На відміну від попередніх часів за службу новим чиновникам призначалася річна грошова винагорода [1, с. 127]. Перебудова стосувалася і судової канцелярії: сформовано окремі дві експедиції – у кримінальних справах та апеляційну. Над ними встановлювався жорсткий прокурорський нагляд. На початку 80-х рр. XVIII ст. остаточно ліквідовано земські, гродські та підкоморські суди і запроваджено судочинство на засадах російського законодавства [4, с. 205–230; 8, с. 181].

Ідея радикальної адміністративної реформи імперських провінцій ефективно почала реалізовуватися після завершення чергової російсько-турецької війни у 1774 р. Визначені губернським статутом 1775 р. стандарти адміністративних одиниць та повноваження їх очільників, доповнювалися уточненнями механізму втілення у життя губернського врядування. Водночас поширення цих положень на Гетьманщину потребувало ґрунтовної підготовки. Для запровадження нової адміністративної системи, Катерина II призначила помічником П. Румянцева авторитетного серед козацької еліти урядовця А. Милорадовича у якості другого губернатора Малоросії [8, с. 185]. Створена ним спеціальна комісія у складі армійських офіцерів та українських чиновників, здійснила ретельне обстеження Гетьманщини і в 1781 р. подала звіт до Малоросійської колегії. Замість традиційного полково-сотенного устрою козацької України пропонувалося запровадити її поділ на три намісництва – Київське, Чернігівське та Новгород-Сіверське, кожне з яких складалося із 11 повітів.

Зважаючи на автономістські традиції Гетьманщини, П. Румянцев намагався уникнути можливих конфліктів і у меморандумі запропонував Катерині II можливі варіанти їх попередження [5, с. 693–703]. Зокрема, він наголошував на необхідності зрівняння українських і російських урядів і рангів, вирішити питання козацьких прав та привілеїв, серед яких найбільш актуальним було козацьке землеволодіння. З метою використання прибутків із міських володінь, генерал-губернатор пропонував заборонити міське землеволодіння, яке суперечило імперським правилам. Проте, пропозиції П. Румянцева проігноровано і у січні 1782 р. адміністративну реформу введена в дію. Усі українські державні інституції скасовувалися і запроваджувалися імперські, відповідно з передачею фінансових справ скарбничим палатам трьох намісництв. Ці перетворення не зустріли жодного опору з боку чиновників Гетьманщини, для яких відданість царській службі стала звичною.

Одночасно з адміністративною реформою в Гетьманщині проведено реорганізацію війська, хоча і не без труднощів. Президент Малоросійської колегії рекомендував створити 10 регулярних полків, у яких досвідченим козацьким старшинам надавалися б відповідні військові звання. Катерина II погодилася із такими пропозиціями, виділивши у 1778 р. військову судову владу із компетенції Генерального військового суду.

Потреба у козацьких контингентах зростала через амбітні імперські плани із загарбання Північного Причорномор'я та Криму. У численних інструкціях П. Румянцева 1783 р. російському генералу К. Каульбарсу та губернатору Малоросії А. Милорадовичу визначалася дислокація підрозділів, характер призову до війська і місцезнаходження штаб-квартир. Перевага мала віддаватися надійним кадрам, зокрема, учасникам останньої російсько-турецької війни. Офіцери набиралися лише із середовища значного військового товариства [8, с. 193; 17, с. 483–492].

Замість козацьких полків створювалися карабінерські, за зразком регулярних частин російської армії.

Тенденція до адаптації українського вищого управлінського цивільного та військового прошарку до імперського політичного простору простежується також у наданні його представникам відповідних офіційних чинів згідно «Табелю про ранги» [7, с. 88–92].

Таким чином, колишні опоненти російської влади стали її палкими прихильниками і ревними виконавцями урядових рішень. Окремі з них досягли високих державних посад. Наприклад, О. Безбородько, став імперським канцлером, Д. Трощинський та В. Кочубей – міністрами за правління Олександра І. Основну ж масу української шляхти і козацьких старшин «Жалуваною грамотою дворянству» 1785 р. зрівняно у правах і привілеях з російським дворянством.

Отже, логістика російської імперської влади у XVIII ст. спиралася на серйозні теоретичні обґрунтування, натхненні ідеєю непорушності принципів самодержавства. Правління елизаветинського режиму, насамперед завдяки діяльності канцлера О. Бестужева-Рюміна, продовжило централізаторську політику, запроваджену Петром І. Вбачаючи небезпеку імперського курсу, К. Розумовський зробив спробу проведення реформ на консервацію статусу Гетьманщини, зафіксовану в «Прошеннях малороссийского шляхетства...». Однак його наставник Г. Теплов, здобувши титул статс-секретаря Катерини ІІ, підготував альтернативу автономістських поглядів української еліти у доповідній записці на ім'я імператриці під назвою «Секретнейшие примечания нынешнего состояния Малороссии». Цей документ та настанови графу П. Румянцеву, під час його призначення на посаду президента Другої Малоросійської колегії, лягли в основу програми ліквідації Української держави ранньонового часу.

Список використаних джерел

1. Акты по управлению Малороссиєю гр. П. А. Румянцева // Чтения Исторического общества Нестора летописца. Кн. 5. 1891. С. 93–136. 2. Багалей Д. Генеральная опись Малороссии. К., 1883. 31 с. 3. Василенко М. Г.М. Теплов і його «Записка о беспорядках в Малороссии» // Записки Українського наукового товариства в Києві. Кн. 9. К., 1911. С. 13–54. 4. Григорьев В. Реформа местного управления при Екатерине II. Санкт-Петербург, 1893. 326 с. 5. Доклад графа П.А. Румянцева императрице Екатерине II 1781 года // Киевская старина. 1884. № 12. С. 693–703. 6. Доклад графа П. Румянцева касательно мероприятий по управлению Малороссиєю и собственноручные решения Екатерины II // Сборник Русского исторического общества. Т. 10. Санкт-Петербург, 1872. С. 9–21. 7. Записка касательно прав на дворянство бывших малороссийских чинов // Чтения Исторического общества истории и древностей российских при московском университете. Кн. 2. Москва, 1861. С. 88–92. 8. Когут З. Російський централізм і українська автономія. Ліквідація Гетьманщини 1760–1830. К.: Основи, 1996. 317 с. 9. Кулиш П. Записки о Южной Руси. Т. 2. Санкт-Петербург, 1857. 354 с. 10. Лазаревский А. Малороссийские посполитые крестьяне (1648–1783 гг.). К., 1908. 108 с. 11. Максимович Г. А. Деятельность Румянцева-Задунайского по управлению Малороссиєю. Т. 1. Нежин, 1913. 317 с. 12. Миллер Д. Очерки из истории и юридического быта старой Малороссии. Превращение казацкой старшины в дворянство // Киевская старина. 1897. № 1. С. 1–31; № 2. С. 188–220; № 3. С. 351–374; № 4. С. 1–47. 13. Мякотин В. Очерки социальной истории Украины XVII–XVIII вв. Т. 1. Вып. 3. Прага, 1926. 220 с. 14. Наставления, данные П. Румянцеву при назначении его малороссийским губернатором с собственноручными правками Екатерины II // Сборник Русского исторического общества. Т. 7. Санкт-Петербург, 1871. С. 376–391. 15. Прошение малороссийского шляхетства и старшин, вместе с гетманом, о возстановлении разных старинных прав Малороссии, поданное Екатерине II в 1764 году // Киевская старина. 1883. № 6. С. 317–346. 16. Путро А. И. Левобережная Украина в составе Российского государства во второй половине XVIII века. К., 1988. 142 с. 17. Стороженко Н.В. Реформы в Малороссии при гр. Румянцеве // Киевская старина. 1891. № 3. С. 483–492. 18. Струкевич О. К. Україна-Гетьманщина та Російська імперія протягом 50–80-х рр. XVIII століття (політико-адміністративний аспект проблеми). К., 1996. 99 с. 19. Указы и повеления императрицы Екатерины II за февраль-декабрь 1764 года // Сенатский архив. Т. 14. Санкт-Петербург: Сенатская типография, 1910. 665 с.

References

1. Akty po upravleniyu Malorossieyu gr. P.A. Rumyantseva [Acts to manage Malorussia P.A. Rumyantsev]. Chteniya Istoricheskogo obshchestva Nestora letopistsa. Kn. 5. 1891. S. 93–136. 2. Bagalei D. General'naya opis' Malorossii [General inventory of Malorussia]. K., 1883. 31 s. 3. Vasylenko M. G.M. Teplov i yogo «Zapiska o neporyadkakh v Malorossii» [G.M. Teplov and his «Note on Disorders in Malorussia»]. Zapysky Ukrayins'koho naukovohto tovarystva v Kyuevi. Kn. 9. K., 1911. S. 13–54. 4. Grigor'ev V. Reforma mestnogo upravleniya pri Ekaterine II [Reform of local government under Catherine II]. Sankt-Peterburg, 1893. 326 s. 5. Doklad grafa P.A. Rumyantseva imperatritse Ekaterine II 1781 goda [Report of Count P.A. Rumyantsev Empress Catherine II of 1781]. Kievskaya starina. 1884. № 12. S. 693–703. 6. Doklad grafa P. Rumyatseva kasatel'no meropriyatii po upravleniyu Malorossieyu i sobstvennорuchnye resheniya Ekateriny II [Report of Count P. Rumyatsev on the activities for the management of Malorussia and the handwritten decisions of Catherine II]. Sbornik Rusckogo istoricheskogo obshchestva. T. 10. Sankt-Peterburg, 1872. S. 9–21. 7. Zapiska kasatel'no prav na dvoryanstvo byvshikh malorossiiskikh chinov [A note on the rights to the nobility of former Malorussian ranks]. Chteniya Istoricheskogo obshchestva istorii i drevnostei rossiiskikh pri moskovskom universitete. Kn. 2. Moskva, 1861. S. 88–92. 8. Kohut Z. Rosiys'kyu tsentralizm i ukrayins'ka

avtonomiya. Likvidatsiya Het'manshchyny 1760–1830 [Russian centralism and Ukrainian autonomy. Liquidation of the Hetmanate 1760–1830]. K.: Osnovy, 1996. 317 s. 9. Kulish P. Zapiski o Yuzhnoi Rusi [Notes on Southern Russia]. T. 2. Sankt-Peterburg, 1857. 354 s. 10. Lazarevskii A. Malorossiiskie pospolitye krest'yane (1648–1783 gg.) [Malorussian Commonwealth peasants (1648–1783)]. K., 1908. 108 s. 11. Maksimovich G.A. Deyatel'nost' Rumyantseva-Zadunaiskogo po upravleniyu Malorossiei [Activity Rumyantsev-Transdanubian management of Malorussia]. T. 1. Nezhin, 1913. 317 s. 12. Miller D. Ocherki iz istorii i yuridicheskogo byta staroi Malorossii. Prevrashchenie kazatskoi starshiny v dvoryanstvo [Essays from the history and legal life of the old Malorussia. Transformation of the Cossack sergeant-major into the nobility]. Kievskaya starina. 1897. № 1. S. 1–31; № 2. S. 188–220; № 3. S. 351–374; № 4. S. 1–47. 13. Myakotin V. Ocherki sotsial'noi istorii Ukrainy XVII–XVIII vv. [Essays on the social history of Ukraine XVII–XVIII centuries]. T. 1. Vyp. 3. Praga, 1926. 220 s. 14. Nastavleniya, dannye P. Rumyantsevu pri naznachenii ego malorossiiskim gubernatorom s sobstvennoruchnymi pravkami Ekateriny II [Manuals given to P. Rumyantsev when appointed by the Little Russian governor with the handwritten corrections of Catherine II]. Sbornik Russkogo istoricheskogo obshchestva. T. 7. Sankt-Peterburg, 1871. S. 376–391. 15. Proshenie malorossiiskogo shlyakhetstva i starshin, vmeste s getmanom, o vozstanovlenii raznykh starinnykh prav Malorossii, podannoe Ekaterine II v 1764 godu [The petition of the Little Russian nobility and foremen, together with the hetman, about the restoration of different ancient rights of Malorussia, filed by Catherine II in 1764]. Kievskaya starina. 1883. № 6. S. 317–346. 16. Putro A.I. Levoberezhnaya Ukraina v sostave Rossiiskogo gosudarstva vo vtoroi polovine XVIII veka [Left-bank Ukraine as part of the Russian state in the second half of the 18th century]. K.: Vishcha shkola, 1988. 142 s. 17. Storozhenko N.V. Reformy v Malorossii pri gr. Rumyantseve [Reforms in Little Russia with gr. Rumyantsev]. Kievskaya starina. 1891. № 3. S. 483–492. 18. Strukevych O. K. Ukrayina-Het'manshchyna ta Rosiys'ka imperiya protyhom 50–80-kh rr. XVIII stolittya (polityko-administratyvnyy aspekt problemy) [Ukraine-Hetman and Russian Empire during the 50s and 80s of the eighteenth century (political and administrative aspect of the problem)]. K., 1996. 99 s. 19. Ukazy i poveleniya imperatritsy Ekateriny II za fevral'-dekabr' 1764 goda [Decrees and decrees of Empress Catherine II for February-December, 1764]. Senatskii arkhiv. T. 14. Sankt-Peterburg: Senatskaya tipografiya, 1910. 665 s.

Vitalii Shcherbak

LIQUIDATION OF THE UKRAINIAN STATE EARLY MODERN PERIOD

Strengthening of Russian influence on Ukrainian state in the XVIII c. led to transformation even its official name: from the «Cossack Army» towards the defined term by imperial authority - «Little Russia». The process of liquidation of Hetman state had been lasting for decades because of its scope and constant need of Russia in Cossack Army. The Elizabethan regime, primarily through the activities of Chancellor A. Bestuzhev-Ryumin, continued centralized policy which was introduced by Tsar Peter I, despite the recovery of Hetman government in Ukraine. In anticipation of its possible consequences, Hetman K. Razumovsky in early 60s attempted to strengthen the central and local governance by reforming the administrative system and the judiciary. He outlined the justification of his steps in the petition to the new Empress Catherine II under the title «The petition of Little Russian nobility and foremen, together with Hetman, about restoration of different ancient rights of Little Russia». The petition actually contained a proposal of legalization of interstate relations between Russia and Ukraine with the expansion of political autonomy of the latter. At the same time State Secretary of Catherine II, G. Teplov expressed his opposite views to the ideas in «The petition ...» in the so-called «The Notes of irregularities in Little Russia». In particular, it emphasized the association of «Little Russian people» to Russia from ancient times, the presence in Ukraine of its own legislation that contradicted with the imperial one, and the rights and privileges of Cossack foreman, free transition of the peasants and so on. The main articles of G. Teplov memorandum were used by the Empress in secret guidelines to the count P. Rumyantsev during his appointment as the President of the Second Little Russian Collegium and simultaneously the Governor-General. The logic of theoretical articles of above mentioned documents was the basis of this royal official in his activity of elimination of Ukrainian state in early new age.

Key words: Ukrainian state, K. Razumovsky, the Russian Empire, the Second Little Russian Collegium, P. Rumyantsev.